

önzésnek, amelyet — érzése szerint — nem ritkán tapasztalt külföldi útjai alkalmával.

Egyik hozzá legközelebb álló tanítványa halálának negyedszázados fordulóján emlékét idézvén, az oroszország nevében így beszélt róla: „Usinszkij a mi igazi nemzeti nevelőnk, amint Lomonoszov a nemzeti tudósunk, Szuvorov a nemzeti hadvezérünk, Puskin a nemzeti költőnk s Glinka a nemzeti zeneszerzőnk“. Csakugyan az orosz neveléstörténet azt mutatja, hogy Usinszkij hatása az orosz pedagógia fejlődésére igen nagy volt. Ahogy Puskin nyomán követőinek egész serege indult, Usinszkij hatása alatt fejlődtek mind a jelentős orosz pedagógusok. Az egész S. S. S. R., a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségének különböző nemzetekbeli nevelőire is igen nagy mértékben hatott, sőt a Balkán-félsziget szláv országaiban, Bulgáriában és Jugoszláviában is elevenen él műveivel és példájával.

Amikor most hazájában halálával és kegyelettel idézték emlékét, nagy lelkevel, kiváltságos szellemével s kivételes nevelői egyéniségével megismerkednünk — úgy érezzük — a magyar nevelés ügyére nézve sem volt haszon nélkül való.

Kováts Gyula.

EGY RAJONGÓ LEÁNY FELJEGYZÉSEI.*

Az ifjúkori naplóról.

A következőkben egy 14 éves leány naplószerű feljegyzéseit kívánom közzétenni. Ez a kísérlet, hogy naplót használjunk fel az ifjúság lelkiéletének tanulmányozására, nem új az ifjúságtanulmány munkaterületén. Mégis — kezdettől fogva — hangzottak el vele szemben aggodalmak.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy nem minden fiatal fiú és leány ír naplót. A leányok többen, a fiúk kevesebben; ismét többen az emelkedettebb társadalmi és előnyösebb művelődési viszonyok között élők közül és kevesebben azok közül, akiket az élet már korán kereső foglalkozásra szorít. A dolog természete szerint a legtöbb napló a befelé forduló, elmélyedő hajlandóságúak közül kerül ki, — ezek kedvező külső körülmények között úgyszólván kivétel nélkül készítenek életük hosszabb-rövidebb szakaszán naplószerű feljegyzéseket, vagy más, önmagukat elemző irodalmi alkotásokat. A kifelé irányult, cselekvő beállítottságú fiatalok között ritkán találunk naplóírókat, irodalmilag termékenyeket is alig. Az ifjaknak a naplóból elénktároló lelki képét egymagában nem tekinthetjük tehát az ifjúkor lélekrajzára nézve feltétlenül szimptomatikusnak.

Az ifjúkori naplók felhasználásának másik nehézsége, hogy nem nyújtanak teljes képet a fiatalok életéről, még lelki mozgalmairól sem. A mindennapok gerincét tevő szürke eseményeket érthetően csak ritkán említik, hasonlóképpen csak töredékesen írják le legtöbben lelki élményeiket is.

Végül a naplók nem mind egyformán őszinték. Nem is szólva azokról a fiatalokról, akik felnőttek ellenőrzése, azok irányítása mellett írnak, a többieket is befolyásolhatja az a lehetőség, hogy feljegyzéseik mások, avatatlank kezébe kerülnek. De ha egészen őszinte akar is lenni a naplóíró fiú és leány, ha teljesen hű képet akar is rajzolni magáról — nagyon sokan akarják ezt, sőt számosan éppen ezért kezdenek naplót írni —, vajjon sikerül-e neki? Gátat jelent már kifejezőképességének korlátolt volta, torzulást okoz fogya- tékos önismerete, valamint az a tény, hogy az önmagáról alkotott kép, az

* A Magyar Paedagogiai Társaság 1947. február 15-én tartott felolvasó ülésén elhangzott székfoglaló előadás.

önmagáról álmódott jellem befelefordít az események és élmények ábrázolásába.

Az ifjúkori élmények vizsgálójának mindig tekintettel kell lennie ezekre a hibaforrásokra. Nem fogadhat el semmit mérlegelés nélkül, amit a naplókban talál, — ezzel szemben mindent felhasználhat, sőt fel is kell használnia. Számára egyaránt értékes mindaz, ami a fiatalok feljegyzéseiben hű és hiteles leírás és az is, amit a naplóiíró a valóságtól eltérően formált, csak éppen számba kell vennie az eltérést kiváltó okokat. Így értelmezve, ezek a torzulások sokszor még tanulságosabbak is, mint a tárgyilagos leírások és elemzések. Minden, ami a naplókban van, magyarázatot kíván és magyarázható is, — legfeljebb nekünk nincs a kezünkben.

Az így nyert adalékokat azután mindenkor a fiatalok életének egészébe beleegyzatva kell tekinteni. A napló adatait sokszor ki lehet egészíteni az író felnőttkori visszaemlékezéseivel, egykori körülményeinek rajzával, mások beszámolójával. Ugyanígy teljesebbé lesz a képünk, ha mennél több naplót állítunk egymás mellé, egybevetve az egyező, a kiegészítő és az eltérő mozzanatokot.

Gazdagon árnyalt képet kapunk ezen az úton. És ha ez a kép elsősorban a naplóiíró ifjúság lelkivilágának rajza is, inkább csak részleteiben tér el azoknak a fiataloknak hű ábrázolásától, akiket életkörülményeik gátolnak az irodalmi tevékenységben. A legényegesebb mozzanatokban pedig, a lelki fejlődés alapvető vonásait illetően, minden fiatal fiú és leány megismeréséhez hozzásegít. A naplók tehát nem csupán használható, hanem nélkülözhetetlen forrásai is az ifjúság tanulmányozásának.

„Titoknapló.“

A bemutatásra kerülő napló egy budapesti leánygimnazista feljegyzéseit tartalmazza az 1933—1936. évekből.¹ Vagy másfél évig, naplóiírónk 13 éves és 6 hónapos korától 15 éves és 2 hónapos koráig a feljegyzések rendszeresek, bár ismételten hosszabb szünet van közöttük. Azután, körülbelül két év múlva, a naplóiíró újból állást foglal egykori érzésével szemben.

Érdekesége, hogy egész tartalma, minden bejegyzése ugyanarra a rajongó kapcsolatra vonatkozik: semmi más esemény, bánat vagy öröm nem talál helyet a feljegyzésekben, csak ami a naplóiíró eszményképével összefügg, reá vonatkozik. Így lehetővé teszi számunkra, hogy mesterkéltségek nélkül tekinthessük át egy, a személyiség érési folyamatában igen jelentős érzelmi viszony többszertendős alakulását.

Naplóiírónk maga — tíz évvel az első bejegyzések kelte után — így emlékezett a napló keletkezésének körülményeire:

„A napló írását részben az okozta, hogy abban az időben voltam cserkészleány és erre a célra naplót kellett írni. Ezt azonban igen unalmasnak találtam. Azonkívül az is hozzájárult, hogy minden osztálytársnóm és barátnóm már szerelmes volt és naplót írt. Nem hagytak békén és azzal csúfoltak, hogy gyerek vagyok. Magát a naplóban foglalt titkos írás ötletét Verne Gyula Jangada című regényéből vettem, amit akkor olvastam és ami nagyon tetszett nekem. A naplót lehetőség szerint titokban írtam, tehát iskolában órák alatt, vagy reggel a villamoson. Ez a külalakon meg is látszik. Tulajdonképpen sok más mondanivalóm nincs is, miután már csak nagyon homályos emlékeim vannak. Arra emlékszem, hogy a fiatalember még évek multával is csak gyerekként kezelt és 20-ik évem betöltése után is kijelentette egy társaságban, hogy sokat kell még ahhoz nőnem, hogy előre köszönjön nekem. Azután megnősült, elkerült vidékre és azóta sem láttam. Szolgáljon mentségemre, hogy

¹ A naplót teljes szövegében közlöm, pusztán néhány nevet és helymegjelölést cserélve ki. Elhagyom, illetve a naplóiíró életkorára átszámítva adom az időmegjelöléseket is: pl. 13; 9—6 = 13 éves 9 hónapos és 6 napos korban. Néhány bejegyzés keltezése csak a hónapot jelöli meg, ilyenkor az utolsó adat hiányzik.

első versemet első elemiben írtam, azóta is élénk a fantáziám és vonzódok a romantikushoz.“

A napló házilag készült, iskolafüzetek lapjaiból összeállított, kisméretű (10 × 8 cm) füzet. Szürke borítólapján a cím:

1933. Titoknapló.²

Belső oldalán pedig:

1933. A Szökellő Szarvas évében.

A füzet elején még néhány keltezés nélküli bejegyzés:

Hálaistennek! Nem élünk 1541-ben!

Ugyanitt a lap szélén, bekeretezve, — nyilván a naplóra vonatkoztatva: *1-ső a nemében.*

Ezután tér a tárgyra, de még mindig keltezés nélkül:

Nyugodtan írhatok beléd, naplócskám. Egy név az egész! De kulccsal tudható csak meg: e d e á k o p s z,

A lendületes bekezdés után is szűkszavúan indulnak a feljegyzések. Hitelt adhatunk naplóírónk emlékezéseinek: mások példájára, másokra való tekintettel kezdi megörökíteni emlékeit. Közölni, kifejezni valója nemigen van még.

A tárgyválasztás is szinte kényszeredett. Van egy régi ismerőse, aki iránt nyilván kislányos vonzalmat érez. A réa vonatkozó, őt illető benyomásait, a róla szerzett értesüléseit jegyzi fel röviden, szinte leltárszerű tárgyilagossággal. Alanyi állásfoglalás eleinte alig akad, akkor is inkább csak egy-egy szó, rövid megjegyzés:

edeák egy romlott nő társaságában van. Elbolondította. Teniszre se jár. (13; 6.)

Ma kétszer láttam. Délelőtt nem tetszett. Délután igen előzékeny volt. Anyuval szemben. Bíraskodott is. Amikor a labdát kerestük, habozás nélkül adott egy labdát nekünk. Tetszett. (13; 8.)

Apu ebédnél mondta, hogy bíraskodott és rosszul érezte magát. Sajnálom. Azt is mondta, hogy 25 pengővel váltotta meg a zászlószegét. Gavallér. Nagyapa megjegyezte, hogy az apja „krajzlerájós“. Mintha nagyapa nem lenne szobafestő és mázolómester. Ez, se előkelőbb, pláne, ha rosszul megy! (13; 8.)

Tegnap Áginak csapta a szelet. Ma nem láttam. (13; 8.)

Tegnap anyu az ebédnél Sanyi szemtelenségeiről beszélt. Nem akarta a helyét átadni neki, pedig udvariasan kérte. Mindig udvarias volt. De az füle botját sem mozdította, míg nem Salba Évi nem kiáltott Sanyira. Ezért titokban hálás vagyok Évinek. Ma nem láttam. (13; 8.)

Körülbelül egy hét múlva:

Későn mentem ki és így nem tudok semmit. Csak éppen láttam, fekele kabátban volt, szürke vagy fehér kalappal. De elég ennyi is. (13; 9—2.)

A kezdeti gyűjtögető-krónikás magatartás változatlan. („Későn mentem ki és így nem tudok semmit.“) Figyelemreméltó azonban az utolsó mondat. Egy hónappal ezelőtt még függetlennek látszó ítélettel szögezi le: „tetszett“ — „nem tetszett“, most már elég az is, hogy „csak éppen“ látta.

Mikor anyu este tálalt, megint szobahozta őt. Elmonda, hogy multkor kártyázott apuval és vesztett. Meg azt is, hogy csinos fiú. De ezt már régen tudom. (13; 9—5.)

Másnap:

Ma igazán Vele kezdődött a nap. Anyu mesélte, hogy érdeklődött felőlem és olvasmányaimról. Kimentünk a Kac-ra és ott volt. Sokszor nézett rám és mosolygott is, mikor Öcsit simogattam. (13; 9—6.)

² A kurzív szöveg mindig a napló szövege.

Körülbelül egy hónap leforgása alatt hét bejegyzés közül ötben említi családjának tagjait, de mindig csak ideáljával kapcsolatban. Mintegy rajta visszaverődve fordul feléjük érdeklődése. Nélküle, reá való vonatkozás nélkül nem érdekli naplóírónkat környezete, családja és ismerősei. Legalább is nem annyira, hogy feljegyzéseiben kitérnie rájuk.³ Szülei említésekor ez még lehetne véletlen, a napló leszűkített szemléletéből következő jelenség, az öccsére vonatkozó megjegyzés azonban világosan beszél. „Mosolygott... mikor Öcsit simogattam”, — érte történik ez, az ő figyelmét van hivatva felhívni vagy lekötöni. Nőiesnek, felnőttnek kíván feltűnni szemében és ez a törekvés formálja magatartását. Anyáskodó megnyilvánulásokkal korábban is találkoztunk a leánynál, a felnőttek viselkedésmódjának játékos másolása a gyermekszerű szerepjáték általános formája. Ez azonban a felnőttek utánzása. Belső szükséglet kietetődése, bár megnyilvánulásában nem őszinte, hanem megjátszott. Mégsem a régi szerepjáték: nem úgy tesz, ahogy a felnőttek szoktak, hanem úgy viselkedik, mintha felnőtt lenne.

Három hónap szünet után kelt a következő megemlékezés:

Már régen nem írtam beléd kis napló. Az utolsó beírt eset óta egyszer találkoztam veled. Akkor is futólag beszéltem csak. Inkább tréfás hangon. Amióta nem láttam, sokszor kísértésbe estem. Van elég csinos fiú, aki velem korcsolyázik. Gondolkoztam. Egyszer-egyszer visszarántott egy sakk-közlemény, amely őt dicsérte. De napokig súlyos eset előtt álltam. Ma véletlenül felfedeztem a naplót. Átvastam feljegyzéseimet. És újra érzem, szeretem erőnyelvel és hibáival együtt. Bohó emlékek: milyen gyerek vagyok. De akár-hogyan van, szeretem meglehetősen és komolyan. (Ézt a „meglehetősen“-t azért írom, mert még csak 14 éves vagyok és igazság szerint babáznom kellene.) (14; 0—13.)

Később hozzáfűzi:

U. i. Nem is vagyok olyan gyerek. És komolyan szeretem.

Ez az első viszonylag terjedelmesebb feljegyzés jellemzően mutat rá naplóírónk viszonyára eszményképéhez. Nem az abból kiinduló vonzás az, ami őt megragadta, nem annak egyénisége hat rá ellenállhatatlan erővel: benne van az igény, hogy valakit maga fölé helyezzen, szeretete tárgyának tegyen. Tudjuk, szerepük van ebben barátnőinek is, — hogy azok ne tekintsek gyerekeknek. Nem az igazi kiegészülés vágya mozgatja tehát, hanem az a külső és belső indítékból táplálkozó törekvés, hogy ő is ilyen viszonykapcsolat részese legyen, hogy neki is legyen valakije.

Ezért szorulnak háttérbe a korcsolyázó társak. Hozzájuk, valóságosan jelenlévő személyükhöz nehezebb reális kapcsolatot találni, mint virtuálisan a távoli ideálhoz kapcsolódni. Nem igazi érzelemről van még szó, inkább az ilyenfajta érzelemhez tartozó viszonyulásmódok formális gyakorlatáról.

Figyelemreméltó, hogy magatartásába milyen erősen belejártszik a felnőtt környezet szempontja. („Gyerek vagyok.”) A társnőire való tekintet az új kapcsolatforma felé hajtja, a felnőttekhez való viszonya ezzel ellentétben a gyermeki fokon rögzíti magatartását. Legalább is addig, míg az érzelem valódi

³ A magatartás különbségének bemutatására ideiktatok egy napi bejegyzést leányunknak pontosan két évvel későbbi naplótöredékéből:

„Jól kezdődött ez a hónap. Ma kétszer is találkoztam B-vel. Olyan jó így élni! Nem kell drukkolni, szeret-e vagy nem, az, hogy mindig igyekszik velem találkozni, elég magyarázat. Este van, megint szól a cigányzene. Anyukáék. Ilonka néniékkal kártyáznak és így félrevonulhattam írni. En is fogok mindjárt játszani, amint végezek. Ma találkoztunk a Lacival is. Szinte hihetetlen, hogy már üzlete van. Mondta, hogy négy-öt munkájuk is van egyszerre. Olyan önérzetes, hogy félek, még nagyon sokat fog csalódni. Öcsi most szomorkodik, mert kikapott a Fradi. És én sem tudok már mit írni. Az érzéseimet úgysem tudom hüen ábrázolni.“ (15; 9.)

erőre kapva, ezt a gátat át nem töri. Ha hitelt adhatnánk neki, az utóirat erről a fokozatról tanúskodnék, így azonban — keltezés nélkül — fenntartással kell fogadnunk.

Egy hónap mulva változatlan a helyzet.

Sohasém látom, nem is hallok róla. Multkor láttam, amint az öccse róla beszélt. De keveset sem hallottam, ilyen az én szerencsém. Ma moziban voltam. Egy olyan csinos fiút láttam. Eszembe jutott ő, s most azon gondolkozom, hogy milyen messze áll tőlem. (14; 1—16.)

Újabb negyedév mulva:

Az iskolában írok, ha éppen tudok. Nagyon régen írtam, edéakot nem láttam, nem is hallottam róla. Mit csináljak? Nem tudom! Várni kell. Egyelőre 39 fehér lovat számoltam össze. (14; 3—18.)

A gyermekszerű és felnőtt magatartás közti, mintegy lebegő átmenetet jelzi a 100 fehér ló babonájának feltűnése is. Ez és a hozzá hasonló rendeltetésű, ma is élő andrásnapi, szilveszter meg más babonaságok külön vizsgálatot érdemelnének. A jövőre utal bennük, hogy általában a párkeresés váltja ki őket, az elkövetkező kitapintására való törekvés. Igaz, hogy legtöbbször nem feszül e mögött a kíváncsiság mögött a valódi kiegészülés vágya, hanem inkább csak játékos foglalkozást jelent a jövő páros életformájának gondolatával. Ha pedig komoly az érdeklődés, akkor sem annyira jóslatot várnak a jelektől, hanem meghatározott remények igazolását. Ezért találkozunk olyan gyakran — mint a következőkben is — ugyanannak a babonaságnak ismétlésével, halmozásával. Ezért számolják meg a lányok az első 100 fehér ló, vagy meghatározott gyártmányú autó után a másodikat, harmadikat, vagy akár az öt-hatodikat is. A gyermekszerű pedig éppen az ebben a jelenségben, hogy a fiatalok — bár korlátozottan — hisznek ezekben a jövődölésekben, a jelek mágiikus erejében.

Ennek a megnyilvánulásnak átmeneti jellegétől eltérően sajátosan serdülőkori jelenség az az álom, amelyet a következő feljegyzés vázol:

Már vagy 4 hónapja nem láttam. Most csunya idő van és nem is remélem, hogy meglássam valaha. Éjjel vele álmodtam: 48-as honvédtiszt volt, akit Világos után elfogtak. Ítélet: 40 bot és 9 év. És emlékszem egy pincére, amelyben láttam sápadtan, betegen feküdni. Ma egész nap lestem, nem találkozom-e vele. Úgy vártam! Csak egy-két percre. Ne is beszéljen velem. Csak láthassam!!! 100 fehér ló után Szabó Edével, a 2. 100 után egy bácsival fogtam kezét. Most van a 3-ik száz soron. (14; 5—1.)

Ilyen eseménytelen hónapok sora után következik a napló legmozgalmasabb néhány hete:

Tegnap, egészen váratlanul, meghalt az öccse. Nagyon sajnálom a szegény fiút, edéakot és a szüleit is. De talán így találkozhatok vele. (A lap szélén: 280 f. l. = fehér ló.) Istenem, segíts a találkozáshoz! Úgy szeretném már látni. (14; 6—13.)

Másnap:

Ma végre megláthattam 7 hónap után először. De bár nem ilyen körülmények között láttam volna. Az arca kisírt volt és fehér. Rémesen nézett ki a fekete ruhában. Még ezekhez erősnek is kellett lennie, nehogy az anyjával valami baj történjen. Kétszer, háromszor felém is nézett. Mikor a sírt befedték, már vonaglott az arca. Még a szertartásnak csúfolt inkvizíció alatt eléggé tartotta magát. Aztán neki kellett fogadni a részvétőzőnt. Mikor hazafelé jöttünk, láttuk az autóban ülni, kezébe hajtotta a fejét. És anyu egész úton arról beszélt, hogy nemsokára nőszül. Beszélt a menyasszonyáról is. De mindennek ellenére nagyon sajnálom szegényt. Bár találkozhatnánk ma is! (14; 6—14.)

Utólag:

Olyan gyengének nézett ki szegény. Szemei a régiiek, de már nem nevetnek. A haja a régi, szép fekete, az arca márvány, csak néha pirosodott el. Mennyire fájhat neki!

Ezeknél a soroknál feltétlenül meg kell állanunk. Az előzőek után nem lephet meg, hogy naplójárónk az egész megrázó esemény során olyan gondosan figyelő eszményképét, hogy magatartásáról olyan sok és minden bizonnyal találó mozzanatot jegyez fel. Újság azonban számunkra a benső részvételnek, a beleérző képességnek erős foka. De talán a legfeltűnőbb, hogy ezeknek az érzéseknek milyen kevés egyéni színűk van, hogy mennyire általánosak, a helyzetből és nem a személyből fakadók, — szinte szerkesztettek. A naplójárót rajongó odaadása képessé teszi arra, hogy a gyermeki érzéketlenségen, lelki érdektelenségen felülemelkedjék, de az idegen lelkiség maga még nem nyílik meg előtte.

A fejlődés, a társaslelki érlelődés azonban így is nyilvánvaló. A kezdeti száraz feljegyzések helyébe sokkal gazdagabb, érzőbb magatartás lépett. Ebben pedig kétségtelenül igen nagy része van annak a rajongó kapcsolatnak, amely naplójárónkat eszményképéhez fűzi. Ez viszi — amint a következőkben olvassuk — a versírás, az irodalmi tevékenység felé is, tehát a mások megértésén túl, az önmaga kifejezésének útjára. Rajongásának érzelmi feszültsége, élményeinek gazdagsága keres ebben feloldódást.

Kedden nem láttam, szerdán sem. Már verseket és elbeszélésekét írok róla. Még egyszer láthassam ezen a héten! Most már tudom, hogy még otthon van. Sokat gondolok rá és mielőtt táborba megyek, szeretnék beszélni vele. Csak legalább fényképem volna róla. Ezerszer jobban szeretem, mint régen. (14; 7—7.)

Ma, amikor kimentünk a pályára, belépve, őt láttam meg először. Sokat néztem, egészen feketében volt és így nagyon is látszott arca fehérsége. Néha nevetett és udvariasan felállt G-nének. Egyszer rámnézett és én vissza. Hamarabb ment el, mint mi, de így is elég, hogy azt tudom, kijár a pályára, akár nagyon régen. Vágytam utána. Megfigyeltem, hogy kedvenc szokása felhúzni a szemöldökét. Nagyon tetszett. (De egy kicsit betegnek néz ki.) (14; 7—12.)

Megjöttem a táborból és mivel csak 1 hétig maradhatok, felidéztem az összes rávonatkozó dolgokat. Most éppen az írást próbátom analizálni. Jól olvasható írás, kis idegességre vall. A tolla elég rossz lehetett, mert a tinta-elosztás egyenetlen. Egy betű mintha erősen lenne áthúzva az előbbi görbe helyén. Rossz hangulatban írta. Néhol remegősek a betűk. Egy mártásra írhatta, mert a végső szavak halványak. Remélhetőleg látom, mielőtt elmegyek. I love you! J'aime tu. Ich liebe dich. (14; 7—29.)

Az előbb új vívmánynak, érsebeli gyarapodásnak jellemeztük a lelki beleérző-képesség kibontakozását. Az új képesség adta öröm a magyarázata ennek az elemzési kísérletnek is. És ez az új képesség, az élmények velejáró gazdagodása erősíti a rajongó kapcsolatot. Ebből a viszonyból fakadt és most erre hat vissza, ezt mélyíti tovább. A rajongás elmélyülését jelzi a következő feljegyzések sűrűsödése is (három nap egymásután — ez még nem fordult elő!) és az érzelem fokozódó ereje.

Oly rég nem láttam, hogy el sem tudom az arcát képzelni. De jó volna látni! Nem írok, mert sírni kezdenék. Úgy érzem, mintha már megnősült volna. Rossz erre gondolni is! (14; 8—6.)

Tegnap mondta nagyapa, hogy beszélt az anyjával. És ő is kint volt egyszer, amikor nagyapa, a temetőben. Legközelebb én is kimegyek, hátha találkozom vele. Az öccse 12-én halt meg, 12-én ő is ott lesz. (14; 8—7.)

Muszáj írnom, mert nem bírom ki magamba zárva mindent. Hogy mit szeretek rajta, az arcát, vagy a külsejét, vagy a belsejét? Nem tudom. De ez nem fontos. Fő, hogy szeretem! (14; 8—8.)

Emlékezzünk: alig egy éve azért indultak a feljegyzések, mert a naplójáró minden osztálytársnője és barátnője szerelmes és őt gyerekek nézik. Most pedig „muszáj“ írnia, mert nem tudja magába zárni érzéseit.

Ezek az érzések határozottan örömmel járnak, pedig egyoldalúak. A naplóban nyoma sincs a vonzalom viszonzásának és a naplójáró emlékezése szerint

sem került erre sor. De ez az ő számára nem is döntően fontos. Nem a viszonzott szerelem, amit keres, hanem a szerelmi jellegű vonzalom funkcióöröme. („Fő, hogy szeretem.”) Ez a funkcióöröm mutat feljegyzéseinkben leginkább az egész rajongó viszony játékos jellegére. Az a benyomásunk, erre — ennek keresésére — utal a következő beszámoló is.

Már csaknem 1 hónapja nem láttam. Ez azért rémes, mert holnapután megyünk Szemesre és legalább 2 hétig maradunk. Most átnézem a reávonatkozó dolgaimat. Ilyen nincs sok. Ez a napló, egy vers, egy különböző ábrákkal teleírt papír, egy ostyára írt levél és egy gyászjelentés, a cím az ő írása. Nem sok. Mindent végigolvastam. Elöttem áll egy képe. A régi pályán ült a padon nevetős arccal, a mellén szétnyílt az ing és egy arany láncot pillantottam meg rajta arany keresszettel. Hol van már az az idő!!!! Úgy szeretném látni! Hátha még beszélhetnék is vele! (14; 7—12.)

Az ifjúsági naplókra vonatkozó irodalom egyik sokat vitatott kérdése: hogyan keletkeznek ezek a naplók, mi indítja a fiatalokat írásra? Vajjon a felnöttek biztatása, társaik példája, fiziológiai hátterű periodikus feljegyzések, — egyáltalán: belső szükséglet-e az, ami születésüket magyarázza, vagy inkább csak póz, a serdülők fontoskodása, maguk kelletése?

Ezt a kérdést természetesen ezek a sorok sem döntik el, de legalább is érdekes adalékkal szolgálnak.

Naplónk elindulásakor pontosan beleilleszkedett abba az emlékgyűjteménybe, amelyet írója az imént vett számba. Az eszményképre vonatkozó tárgyak csoportját volt hivatva gazdagítani a reá vonatkozó benyomások, értesülések emlékének rögzítésével. Már ezért is érthető az első feljegyzések száraz, krónikás, leltárszerű hangja. Ebből a gyűjteményjellegből fejlődött egyrészt az eszménykép lelkiállapotainak elemzése, másrészt önmaga, a saját érzései mind erőteljesebb kifejezésének irányában.

Ismét két hónap telik el esemény nélkül.

Megint láttam. Jól nézett ki. Mint rendesen, nagyon csinos és elegáns volt. A nyakát hátrahajtja, ha valami tetszik neki. Szeretném még a tél beállta előtt látni, mert akkor vége mindennek. (14; 9—8.)

Újabb tíz nap múlva olvassuk:

Boldog vagyok. 1 egész óráig láttam! A villamosnál állt. Felszállt a 34-esre. Én a második kocsira. Az ötvenesen is mellettem állt. Már szürke ruha volt rajta; jóképű trencskót és fekete kalap. Aránylag kicsi a lába. Szép keze van. A szája vékony és szereti összehúzni. Az orra egyenes, szeme egészen világosbarna. Kicsit fölényesen nézett. De nagyon csinos és előzékeny volt. Van rajta valami keserű vonás, ami azelőtt nem volt. (A lap jobbszélén három soron keresztül emberi arcél tökéletlen rajza.) (14; 9—18.)

Megtörtént tehát a nagy esemény, a feljegyzéseknek a külső történet szempontjából legjelentékenyebb mozzanata: naplóírónk „1 egész óráig” látta eszményképét. Alaposan megnézhetette. Biztosít is felőle, hogy boldog. Nekünk mégis az az érzésünk, mintha a találkozás nem járt volna eredménnyel. Ha az aránylag hosszabb bejegyzést elemezzük, a régebbi szemlélet fokát érezzük visszatérni: jórészt rövid, tárgyilagos, a külsőt illető megjegyzések, ami pedig a megjelenés mögé utal, abban inkább valamiféle tartózkodás érzik. („Kicsit fölényesen nézett. De...”)

Még jobban megerősít ebben a következő bejegyzés:

Sokáig nem láttam. Kerestém az alkalmat, hogy találkozhatnánk, de hiába. Ma kint jártam a temetőben, elmentem a lakásuk előtt is, szintén hiába. Lehet, hogy bevonult katonának. De ez kétséges, hiszen beteges és most már egyetlen fiú s protekciója van. Nem tudok semmit Róla. Mindig nagyobbnak képzelem magam és igyekszem rendes lenni Érte. Régebben kinevettem azt a leányt, aki szerelmes volt, ma megértem. Hiába csóválom a fejem. Nincs kiút. Ha egyszer beszélhetnék, talán kiábrándulnék belőle. De így tarthatatlan a helyzet. Viszont nem bírnám nem szeretni. Nehéz eset ez, bizony. (14; 10—0.)

Két hete sincs a közös villamosutazásnak. A hevenyészett mondatok reflexiói egészen határozottan kiábrándulásra utalnak. Bármennyire találóak és hitelesek is, inkább a multba tekintenek, leírásuk pillanatában nem fűti őket az élmény melege. A kiábrándulást jelezheti az a józan megjegyzés is, hogy ideálja „beteges“ s hogy „protekciója van“. A legmélyebbre azonban ez a mondat mutat: „Ha egyszer beszélhetnénk, talán kiábrándulnék belőle“. Hogy mit várt rajongásának tárgyától, nem tudjuk. Milyennek festette őt, milyen tulajdonságokkal ruházta fel képzeletében, arra legfeljebb egy-egy mondat mutat a szűkszavú feljegyzések során. Egy azonban bizonyos: az eszménykép nem is felelhet meg az effajta várakozásnak, mert a rajongó nélküle, az ő valódi természetének figyelembevételével nélkülül határoz felőle, a valóságot számba nem véve szerkeszti meg róla való képét. Úgy látszik, ennek a megérzését váltotta ki valahogyan a legutóbbi találkozás.

A következő bejegyzések is a viszony végének közeledését jelzik:

Ha sokáig nem látom, más név vegyül bele a naplómba. Helyzet tarthatatlan és annyi jóképű emerikánás van. Lalbai M. sem utolsó. Tegnap majdnem biztosra vártam a találkozást, de eredmény megint semmi. (14; 11—0.)

Tegnap Gabinál voltam és ő azt mondta, hogy látta egy szőke leánnyal sétálni. Azt hiszem, a menyasszonya. És én már teljesen lemondtam minderről. Meg is állapodtam az esetleges utódjának személyében. Bár még mindig tetszik. (14; 11—1.)

A legutolsó bejegyzésnek már egészen más a hangja:

Sokáig gondolkoztam, hogy leírom-e ebbe a szerelemmel telt naplóba a prózai valót. Mert én tökéletesen kiábrándultam ebből az úrból. Megvallom, eleinte nehezen ment, mégis elmúlt. Most újra boldog vagyok, december 25-én rájöttem, hogy már nem V-t, hanem mást szeretek. Olyan jó érzés szeretni valakit, akiről tudom, hogy enyém lehet még. V. úr ma végleg elpackázta a helyzetet. Tudom, hogy menyasszonya szőke és ma láttam egy barna démonnal sétálni. Tagadhatatlan, hogy csinos, de énnekem már nem tetszik. Jó, hogy ez megtörtént. Csak azt a szegény szőkét sajnálom. Ezzel zárul le egy kétéves szerelem, mindennek vége! Éljen az utód! (15; 1—23.)

A feljegyzéseknek és a rajongó viszonyinak egyaránt végére értünk. A naplóíró kinőtt belőle. Kamaszosan fölényeskedő hangja még nem győznie meg. Az sem látszik valószínűnek, hogy ideáljának menyasszonyához való hűtlensége ilyen döntő körülmény lenne kettejük viszonyában — hiszen völegényvolta sem volt akadály —, bár ezt még el tudnók képzelni.

A fölényeskedés, az önbecsülés kívánta motiválás számlájára írhatnók még azt a megjegyzést is, hogy „mást szeret“, ha nem követné egy teljesen hiteles, őszintén átértzett mondat: „Olyan jó érzés szeretni valakit, akiről tudom, hogy enyém lehet még“. És ez itt a döntő mozzanat. A rajongó leány olyan eszményképet választott magának, aki korban távol áll tőle. Láttuk, nem is tekintette másnak, mint kislánynak, s a feljegyzések írója nem is várta tőle érzelmeinek viszonzását. Soha erre egyetlen szava sem utal. Most viszont ez az igény is feltámad benne. Legalább arra a biztosítékra van szüksége, hogy szerelme beteljesedésre vezethet, vagy ha nem, hát viszonzásra találhat. A szorosan vett naplójegyzetekből nem derül ki, a végleges, az érett szerelem váltotta-e fel a rajongó kapcsolódást, vagy csupán a szerelmi játék egy közvetlenebbül célratoró formája, a flirt. (Hogy a gyermekszerű magatartásformát valami más váltotta fel, arra érdekesen utal a titkosírás mellőzése.)

Ebben a kérdésben a füzet végén, a borítólap belső lapján olvasható bejegyzés igazíthat el:

Jegyzet 1936-ból. A berlini olimpiász évében.

Kár leírni, mert fáj, de az utód sem volt igazi. De most újra élek. És édesem V. barátja. Csúnyább nála, de szeret. Olyan boldogító ezt tudni. Van, akit szeretek és aki szintén szeret. Boldog érzés. V. húsvétkor esküdött meg. Isten áldja meg!

Ha hitelt adhatunk feljegyzéseink készítőjének, megtette az utat a végső állomásig. Az egyoldalú rajongásból a viszonzás lehetőségét magában rejtő szerelmi kapcsolaton át eljutott a viszonzott szerelem állapotába. Nem tudjuk, szerelmének tárgyában végleges volt-e a választása. Nézőpontunkból ez nem is lényeges: e naplóról mindenestre megérett rá.

Ezt jelzi az utóbbi néhány sor hangjának nőies, szinte érett szelidsége az előbbinek kamaszos nyersségével szemben. Erdemes összevetni a két bejegyzés azonos tartalmát és eltérő hangszerelését. Ott „a prózai való“, hogy „tökéletesen“ kiábrándult „ebből az úrból“, aki „véleg elpackázta a helyzetet“. Itt „kár leírni, mert fáj, de az utód sem volt igazi“. Annak végső fordulata a kihívó „Éljen az utód!“, ennek kihangzása a megbékélt „Isten áldja meg!“.

Rajongás és szociális érés.

A naplójegyzetek során végighaladva, lehetetlen volt észre nem vennünk naplórónk magatartásának jelentékeny megváltozását. Az első bejegyzések szűkszavúak, gátoltak, egész érzelmi tartalmuk valami homályos vágy, bizonytalan keresés. Ez a határozatlan keresés szemünk előtt gazdagszik, mélyül a naplórót egészen betöltő rajongássá. Ennek a rajongó viszonynak a vonzása vezeti, mikor elindul ideálja lelki tartalmainak, idegen lelki mozgalmak elemzése felé.

Ez az út az elszigeteltségből a társas viszonyba, az idegen lelki tartalmakkal szemben tanúsított érzéketlenségtől a megértésig, a serdülésnek, a felnőtt személyiség kialakulásának legjelentékenyebb mozzanata, — legalább is haladottabb műveltségi fokon. Ezen a távolságon, ennek a távolságnak a feszültségén lendíti át a fejlődő embert a rajongó kapcsolódás egy idegen személyhez. Ezért nélkülözhetetlen, szinte elmaradhatatlan a kultúrpubertásban a hosszabb vagy rövidebb ideig tartó rajongás.

Éppen haladottabb kultúrájú társadalmi környezetben találkozunk ugyanis a serdülés bevezető szakaszaként a gyermekek sajátos elszigetelődésével, a társas környezettől való fájó-érzékeny elzárkózásával. A teljes gyermekkor kiegyensúlyozott, békés, barátságos magatartásából, derűs világéréséből a serdülés első nyugtalanító benyomásai hirtelen kizökkentik a gyermeket. A környezettel szemben való nyílt magatartást visszahúzó, emberkerülő, sőt ellenséges-rosszindulatú beállítottság váltja fel. De önmagával is elégedetlen: semmi sem jó, semmi sem tetszik, semmi sem sikerül. Érti azonban, hogy ennek a kelletlenségnek, tökéletlenségnek gyökere benne rejlik, nyugtalanul keresi tehát a kivezető utat. Nyugtalan keresése közben minduntalan összeütközésbe kerül környezetével, és ezek az összeütközések az életszakasz egyébként is negatív hangulati talaján ártó-ellenséges magatartást váltanak ki. Ebből természetszerűen fakad a környezet kedvezőtlen ellenhatása, ami újból csak a válságot mélyíti.

Hogy szükséges-e ezen az alapon a gyermeki fejlődésnek külön szakaszáról, külön „negatív fázisról“, „tagadás szakaszáról“, külön „kedvezőtlen életszakaszról“ beszélnünk, az szempontunkból másodrangú kérdés, ez a hangulati válság azonban fejlettebb kultúrkörnyezetben szabályszerűen — sőt, mondhatnók — szükségszerűen fellép. Az ilyen környezet bonyolult társaslelki viszonyulásmódjai ugyanis olyan magatartást kívánnak, amit a velünk született szociális felkészültségek egyszerű érisi folyamata önmagában nem termel ki.

A magasabb műveltségű társas környezetbe való beleilleszkedés tehát válsággal jár. Ennek a válságnak a megoldásában van a rajongásnak nagy jelentősége. A serdülő, érezve a közte és környezete között kialakult feszültséget, befelé fordul, önmagával foglalkozik, önmagát elemzi. Ezt az önmagát elemző ént vetíti ki egy második személybe: ez a megértő, segítő, megszabadító én

tulajdonképen a körülrajongott személy. Az ideál tehát a serdülő saját alkotása, elsősorban ezért tudja vele — képzeletben — a kapcsolatot felvenni.

Ebből a körülményből több lényeges mozzanat fakad.

Először is, mivel mintegy maga a serdülő alkotja meg eszményképét, ez az eszménykép van meg előbb (vagy legalább az iránta való vágyakozás) és a valóságos rajongó kapcsolat mintegy másodlagos. Másszóval: a rajongó tiszteletet nem az a körülmény váltja ki, hogy a serdülő fejlődésének ezen a szakaszán eszményi személyiségek lépnek fel környezetében, hanem éppen szociális érési folyamatának erre való igénye. Éppen ezért ilyen rajongó viszony tárgya bárki lehet, egyáltalában nem szükséges, hogy valóságosan meglegyenek azok a tulajdonságai, amelyekkel a serdülő felruházta.

De éppen ezért a vele való képzeletbeli érintkezés nem is követeli meg az idegen lelkiség igazi megértését. Benne — a serdülő számára legalább — azok a tartalmak élnek, azok a mozgalmak hatnak, amelyeket ő helyezett beléjük. Így tudja velük a kapcsolatot felvenni és így teszi meg az első lépést kifelé fájón érzett magárahagyottságából: ha valójában nem is, forma szerint legalább egy második személy irányában.

A változó körülmények és helyzetek, amelyekbe az ideál kerül, a benső igényektől függetlenül is szükségessé tehetik a másik lelkével való foglalkozást. Láttuk, hogy az így kialakuló lelki kép mennyire általános, sőt megszerkesztett lehet. Mégis kétségtelen, hogy az ilyen beleérzés kifelé vezet a társadalom felé és előkészíti a valódi megértés fokozatát. Társas környezete felé vezet az ideál a serdülőt azzal is, hogy figyelmét az őt körülvevő személyekre irányítja. Érte, reá való tekintetből ügyel másokra, akik eszményképével kapcsolatban állanak, vagy pedig eszményképe felé kapcsolatot jelenthetnek.

A rajongó viszony nevelő hatása más vonatkozásban is jelentkezik. „Rendes akarok lenni Érte” — olvastuk a naplóban. A rajongó felfokozott magatartása természetesen nem marad meg sokáig töretlen épségben, de az időleges erőfeszítés is hagy többé-kevésbé mély nyomokat. Mivel a rajongó és eszményképe között gyakran nincs közvetlen kapcsolat, nyilvánvaló, hogy ilyenkor a nevelőhatású felszólítások sem tőle származnak, hanem a serdülő önmagából vetíti ki őket. A rajongás ebből a szempontból az önnevelés különleges formája. Abban az életkorban, amely elvont-személytelen ideálok iránt is fogékony, az így megszemélyesített eszménykép, a hozzá kapcsolódó érzelmi töltés különösen mélyen ragadja meg a fiatalokat.

Olyankor, amikor az ideál úgyszólván csak hordozója a serdülő által megszerkesztett eszményi jellemnek, szinte óhatatlan, hogy a vele való közvetlen érintkezés csalódást ne okozzon. Alig lehetséges, hogy ilyen találkozás esetén valóságos magatartása megfeleljen azoknak az igényeknek, amelyek a serdülőben élnek. Ha tehát a rajongó kapcsolat már előbb fel nem bomlott volna, a közvetlen, személyes jellegű érintkezés bizonyára végét fogja vetni.⁴ Ez azonban nem csökkenti a rajongás jelentőségét a szociális érés folyamatában. Éppen azzal, hogy ezt a személyes érintkezést előkészítette, lehetővé tette, egyúttal kivezette a serdülőt magányából, mintegy áthidalta az úrt, amely az érési szakasz kezdetekor közte és társas környezete között feszült.

Ifj. Zibolen: Endre.

⁴ Nevelő és növendék mindennapos találkozása az iskolában általában nem tekinthető személyes érintkezésnek, a rajongás iskolai formája mégis sok tekintetben más képet nyújt.